

ОСНОВ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ПРОУЗРОКОВАНУ ШТЕТУ

Питање одговорности за проузроковану штету била су дуго у центру интересовања цивилиста. И сада се она налазе међу питањима која су у првом плану наших интересовања. Рад на доношењу нових закона у области грађанског права дао је овим питањима нову актуелност у нашој земљи. Међу тим питањима нарочиту пажњу заслужује питање основа одговорности, и ја ћу се углавном на њему задржати.

Раније дискусије о питању основа одговорности омогућиле су да се материја одговорности детаљно испита. Присталице једног начела омогућиле су да се боље сагледају недостаци другог начела. Присталице објективне одговорности, доказујући да одговорност треба да буде заснована на створеном ризику, указали су да одговорност за штету не може бити основана једино на кривици учиниоца. Али су и присталице субјективне одговорности показале, колико је велика корист од начела по коме се одговара за кривицу, и до каквих би неправичности могло доћи када би начело објективне одговорности било проглашено за искључиви основ одговорности. Дискусије су показале да данас ниједно начело не може без незгода да буде проглашено за једини основ одговорности, а да ни раније сви случајеви обавезе накнаде штете нису били засновани на једном једином принципу.

Сви случајеви штете не могу се третирати подједнако. Прилике у којима долази до настанка штете су тако различите, да појединим групама случајева треба приступити сасвим различито. Штета постоји и кад неко намерно озледи другог, као и када неко буде озлеђен у журби великоварошког саобраћаја, али сваки осећа да су то две сасвим различите појаве, које су само једним својим резултатом идентичне.

Мени се чини да у нашем праву има места и за субјективну одговорност и за објективну одговорност. Обе идеје су употребљиве. Свака има свој домен примене. Али ни једна не може

бити узета као општа, и употребљена у свима случајевима за основ одговорности. Врло лако би се могло показати да би свако усвајање јединственог основа одговорности било недовољно.

Има случајева у којима одговорност треба и даље да буде основана на кривици, у којима је тешко прихватити одговорност без кривице.

Има случајева у којима одговорност треба везати за проузроковање и учинити је независном од кривице учиниоца.

Између ове две групе случајева налазе се случајеви у којима би се одговорност такође могла условити кривицом, али у којима би ту кривицу требало пресумирати, и тако олакшати положај оштећеника преваљивањем терета доказа на штетника.

Најзад, има случајева у којима би питање накнаде претрпљене штете требало учинити независним од питања одговорности и решити га на плану осигурања. Ту се срећемо са великим и разноврсним могућностима, благодарећи том ванредном инструменту који претставља осигурање.

Ако не би правили ова разликовања, ако би попут старих правника тражили јединствено решење, помоћу једног принципа, ми би имали правила која не би одговарала потребама стварности. То би значило грешити против великог правила да право не треба извлачити из начела, него из стварности формулисати начела.

I

Одговорност за кривицу задовољава наше осећање правичности и наша морална осећања. Кад год је могуће доказати кривицу извесно је да ће одговорност бити чврсто заснована. Сасвим је разумљиво што у сваком случају штете оштећеник тражи да утврди кривицу лица које жели да учини одговорним. Због тога је врло вероватно да ће начело кривице бити употребљиво и корисно докле год буде постојала одговорност за проузроковану штету. У нашем праву оно има своје место. Оно је допуна и као други изглед правила да свакоме припада награда по заслуги. Због тога, мислим, ово начело не може бити напуштено.

Али је недовољност овог начела била одавно уочена. Због тога су још давно многа законодавства показивала знатна отступања од њега. Још стари Аустриски грађански законик предвиђао је могућност да судија досуди оштећеном лицу накнаду на терет недораслог или умоболног лица, иако они не могу бити криви, у случају када оштећеник не може да се наплати од лица коме је недорасли или умоболни поверен да се о њему стара (§ 1310). Иста мисао налази се у Немачком гра-

банском законнику (§ 829), француско-италијанском пројекту (чл. 76), у Швајцарском законнику о облигацијама, где је добила овај израз: „Кад правичност захтева судија може и лице без разбора које је проузроковало штету, осудити на делимичну или потпуну накнаду” (чл. 54). То значи да се и у законодавствима која заснивају одговорност на кривици осетило да дужност накнаде може бити основана и без кривице.

Недовољност принципа одговорности за кривицу огледа се и у великом броју случајева у којима законодавства пресумирају постојање кривице, иако она у многим од тих случајева уистини не постоји. Скоро сви законици предвиђају одговорност родитеља за штету коју би проузроковала њихова деца, одговорност послодавца за штету коју би проузроковали њихови радници и службеници при вршењу својих дужности и ослобађају оштећеника од терета доказивања кривице. Они у овим случајевима претпостављају кривицу одговорних лица, а теорија се стара да пронађе ту кривицу у овом или оном облику *culpa in vigilando*, *culpa in eligendo* и др. Оштећенику је на тај начин помогнуто, јер не мора доказивати постојање кривице, које можда заиста и нема. У неким случајевима закон иде дотле да прави апсолутну претпоставку, те штетнику не дозвољава да се ослободи одговорности доказујући да није крив. Тако, Француски грађански законик не дозвољава одговорном послодавцу да доказује да није крив за штету коју је проузроковао његов радник. Претпоставка је апсолутна, а то практично значи исто што и одговорност без кривице. Приметимо да је ту одговорност без кривице установио законодавац 1804 године, далеко пре појаве учења о објективној одговорности.

Поред ових случајева у којима се пресумира кривица, потсетимо се да у многим законодавствима има још случајева у којима је одговорност организована мање или више без ослона на кривицу одговорних лица. То је случај одговорности за штету од животиња, одговорности за штету од грађевина, одговорност за штету проузроковану бацањем или просипањем из неког стана.

Начело одговорности за кривицу није, дакле, никада покривало цело поље грађанске одговорности. Било је у појединим законодавствима случајева накнаде штете без кривице одговорног лица. При томе су разне побуде наводиле законодавца да поступи тако, и створи обавезу накнаде иако није било кривице на одговорном лицу. Али сви ти случајеви били су претпостављени као изузетци, или су на неки други начин, на пр. помоћу пресумпција, били везани за начело кривице.

II

Начело одговорности за кривицу, основано и правно и морално, могло је, уз помоћ мањег или већег броја пресумпција кривице, задовољити потребе једног друштва које се служило углавном животињском и људском снагом, и које је знало за релативно мали број случајева штете. Штета је, кад није потицала од више силе, била последица намере или непажње одређеног лица. Тиме је био одређен дужник накнаде. Оштећеник је имао да се обрати њему и да од њега тражи накнаду. Ако је штетник био инсолвентан, у толико горе за оштећеника. Штета је тада сматрана као удес, последица фаталности, а удес пада на онога кога згоди. Проузроковањем штете настаје у таквом друштву један однос који се тиче штетника и оштећеника, а који само мало и посредно интересује друштво.

Начело да се одговара само кад се утврди кривица на свом је месту у друштву малих индивидуалних активности. Том друштву је одговарао, на другом једном плану индивидуални уговор, направљен по нахођењу уговорника, по њиховој мери.

Данас је све то великим делом ствар прошлости.

Раније је индивидуални уговор био једино средство промета. Данас се уговор врло брзо социјализује. Знатан део терена индивидуалног уговора већ давно су заузели адхезиони уговори, тарифни уговори, уговори мање више детаљно регулисани законом или правилима организација заинтересованих лица. Има и уговорних ситуација које су створене без сагласности заинтересованих, на пр. у случају откупа, или закупа станова код нас. Наше друштво не гледа незаинтересовано на уговоре које појединци закључују, и не сматра их материјом која интересује само те појединце. Ми смо све више свесни социјалног значења индивидуалних уговора. Исто тако смо свесни да у великом броју случајева штета има порекло у друштвеном наплетку и да треба да буде друштвено накнађена.

Развитак индустрије и све већи број машина употребљених на свима пољима активности огромно су повећали могућности да настане штета. Модерни живот познаје све више и више случајеве активности које нужно повлаче за собом штету, која се не може избећи ни са највећом пажњом. Може се, чак, са извесном тачношћу одредити унапред број несрећних случајева за одређено време на сваком пољу активности. Огромне силе којима се служимо и напредак који тако постижемо траже жртве. Те опасне активности не само да нису недозвољене, него су и друштвено врло корисне. Однос између друштвене користи и неизбежне штете од тих активности је такав да друштво при-

хвата ризик штете, и активност не проглашава за недозвољену иако из ње произилази штета.

Прилике су се, дакле, измениле, а са њима и елементи проблема одговорности. Кад знамо извесно да ће се догодити изванредан број несрећних случајева и штета на сваком пољу активности где се употребљавају моћна техничка средства, не можемо оставити да се питање накнаде штете решава на плану индивидуалне кривице. Сасвим је природно да обавезу накнаде ставимо на терет онога који има под својом влашћу те опасне ствари од које штета проистиче неизбежно. Ризик штете треба дефинитивно да носи онај који је ставио у покрет опасне ствари и који њима управља. Његова одговорност заснивала би се на створеном ризику, а не на кривици.

III

Не ради се о томе да се кривица као основ одговорности избаци из нашег права и замени неким другим основом. Одговорност за кривицу задовољава и наше морално осећање, и ми тај принцип не треба да напустимо. Али поред тог принципа треба створити више места за одговорност без кривице. Није довољно правити изузетке помоћу пресумпција, чак и кад би те пресумпције биле апсолутне. Било би потребно направити многобројне изузетке; с друге стране ти изузетци су унутрашње повезани јер потичу од једног принципа. Треба дакле поред принципа одговорности за кривицу дати места и принципу објективне одговорности.

Мотиви који захтевају увођење принципа објективне одговорности поред принципа субјективне одговорности одређују и домен његове примене. У нашој судској пракси принцип објективне одговорности примењује се у случају штете настале из активности која ствара повећану опасност за околину, и у случају штете која потиче од ствари које су опасне по самој својој природи или постају такве редовном употребом. На први поглед изгледало би као да се ту ради о различитим случајевима одговорности без кривице: одговорност за активност која ствара повећану опасност, и одговорност за опасне ствари. У ствари, ради се увек о одговорности за опасне ствари. Појам опасне ствари шири је од појма делатности која претставља повећану опасност за околину, и он га потпуно обухвата, Јер, практично говорећи, при свакој делатности која ствара повећану опасност за околину ми се служимо стварима, које, ако већ нису опасне по својој природи, постају опасне употребом. Треба замислити да човек врши неке опасне покрете својим телом, да би се имао пример повећане опасности без употребе ствари.

Али онда би одговорност учиниоца била заснована на кривици, и ми не би били на терену објективне одговорности.

Против употребе овог појма опасне ствари речено је да је он неодређен. Свака ствар може бити опасна, свака активност ствара или повећава могућност настанка штете. — Овај приговор, уистини, не умањује вредност појма опасне ствари. Јер, не ради се о прецизном критеријуму, већ о једној гипкој директиви, о ономе што амерички правници називају стандардом, помоћу кога судија треба да врши потребна поређења и у сваком случају да утврди да ли се ради о опасној ствари или не. Стога ће неке ствари по својој природи бити увек опасне; друге ће бити опасне због неке своје особине; неке ће то постати тек употребом, а неке положајем који им је дат. Уистини свака ствар може бити опасна у одређеним приликама. Ни појам кривице који служи за основ субјективне одговорности није ближе одређен. Сви покушаји да се кривица дефинише остали су неуспешни. Кад кажемо за некога да је крив ми се изјашњавамо о његовом понашању. Ми истражујемо шта се у датим околностима могло основано очекивати од разумног човека. Ако је учинилац изневерио такво очекивање он је крив. као и појам кривице и појам опасних ствари или повећане опасности је јасан, али не и крут. То је један од оних општих појмова који са промењеним приликама могу добити другу садржину.

IV

У области одговорности накнада коју штетник плаћа оштећенику претставља репарацију. Али пошто се при одређивању висине накнаде води рачуна о степену кривице штетникове, то значи да за исту штету може бити досуђен већи или мањи износ. Отуда излази да на плану субјективне одговорности накнада није изгубила сасвим казни карактер, иако су иначе накнада и казна, репарација и репресија сасвим издвојене у модерном праву, и домени грађанског и кривичног права разграничени. Тај пенални карактер осећа се још јаче у случају новчане накнаде моралне штете, која у ствари више претставља сатисфакцију него репарацију: њом се штетник кажњава, а оштећенику се као компенсација за оно што је претрпео пружа извесна могућност задовољства.

Повишена накнада у случају теже кривице штетникове оправдана је. Оштећенику није свеједно да ли му је штета проузрокована омашком или злонамерно. Ми осећамо теже штету која нам је проузрокована злонамерно. Кад је злонамерна штета проузроковна неким кривичним делом, казна и накнада потпуно васпостављају поремећену равнотежу. Али штета може би-

ти проузрокована злонамерно, а да се штетник не огреши о кривични законик. У том случају накнада просте штете не би била довољна. Остало би незадовољно осећање повређено злом намером. Правично је да се о тој злој намери, о тежој кривици шетеника, такође води рачуна, и да се износ накнаде повећа.

Друкчије је у случају објективне одговорности. Ту се величина накнаде одређује према величини штете. Накнада нема нимало пеналну сврху. Једина њена сврха је да се штета накнади. Ту оштећенику није потребно да се штетник казни: он тражи само репарацију. Зато је ту важније питање накнаде, него утврђивање одговорности. Та два питања могуће је одвојити, и помоћу осигурања то одвајање је извршено. За то нарочито служи осигурање од несрећног случаја и осигурање од одговорности. Осигурање од несрећног случаја обезбеђује оштећенику, за релативно малу премију коју плаћа осигурачу, накнаду без обзира на кривицу и на солвентност штетника. Оштећеник има осигурану накнаду, а на осигурачу је да после дискутује питање одговорности са штетником. То се још боље постиже осигурањем од одговорности. То је облик осигурања који постаје све практичнији и све важнији са проширењем основа одговорности. Осигурање од одговорности обезбеђује оштећенику накнаду, а истовремено штити штетника од могуће материјалне пропасти и даје му потребну слободу делатности. За релативно незнатну премију коју јој плаћа лице чију одговорност она треба да покрије, осигуравајућа установа се обавезује да накнади сваку штету, неограничено или само до извесне границе, која би произашла из активности тога лица. Опасност за оштећеника да му штета не буде накнађена због штетникове немаштине, и опасност за штетника да буде материјално руиниран због величине штете која је произашла из његове дозвољене активности на тај начин су уклоњене.

Ово одвајање накнаде и одговорности, које је омогућила установа осигурања, учинило је да се у области одговорности за проузроковану штету преместити акценат са одговорности на накнаду. Кад настане нека штета, нарочито ако она потиче од неке општекорисне активности, пошто је свака индивидуална штета истовремено и штета за заједницу, онда је и са тачке гледања штетника и са тачке гледања општих интереса, главно да она буде накнађена. Питање одговорности и евентуалне кривице долази у други ред.

V

Али кад се питање постави тако, и потреба накнаде истакне у први ред, онда се може приметити да се помоћу угово-

ра о осигурању од несрећног случаја и уговора о осигурању од одговорности не обезбеђује накнада у сваком случају. Јер, ако нема уговора, ако се оштећеник није осигурао од несрећног случаја, и ако се штетник није осигурао од одговорности, онда нема ни обавезе осигуравајуће установе, те се штетник и оштећеник поново налазе лице у лице. Појављује се опет опасност да штета не буде накнађена, или да штетник буде имовински упропашћен.

Ова незгода може се избећи обавезним осигурањем, и заиста, обавезно осигурање осваја све више и више терена у овој области, и то како обавезно осигурање од несрећног случаја, тако и обавезно осигурање од одговорности. Код нас је низом уредаба уведено обавезно осигурање путника, и сви путници су осигурани од несрећног случаја који би им се могао десити приликом путовања на железницама, или на аутобусима и аутомобилима у јавном саобраћају, или на поморским бродовима, или на пловилима унутрашње пловидбе. И све пошиљке железницом такође су обавезно осигуране. У неким државама постоји обавезно осигурање аутомобилиста од одговорности, обавезно осигурање лекара и јавних бележника од одговорности прама њиховим клијентима. Обавезно осигурање може бити организовано у свим гранама активности које претстављају макар какву опасност за другога, без обзира на то да ли је одговорност по грађанском праву вануговорна или је уговорна.

Обавезно осигурање од одговорности значи законску обавезу за сваког чија активност може да проузрокује штету, да заједно са осталим лицима која се баве истом активношћу, учествује у репарацији сваке штете која буде потекла из њихових активности. Оно може бити терет за осигуранике, али оно радикално решава питање накнаде. Оно претставља социјализирање ризика и одговара духу нашег правног поретка. Улога државног осигуравајућег завода у нашем праву треба да буде улога организатора и посредника. Он треба да расподели на све осигуранике и наплати од њих, у виду премија, суме потребне за накнаду штета за које би били одговорни неки од њих. Обавезно осигурање је узајамно осигурање. Оно не сме бити извор добити за осигурача.

Обавезно осигурање од одговорности, исто као и уговор, не мења ништа у праву оштећеника да тражи накнаду од одговорног лица. Оно му само омогућава да тражи накнаду директно од осигуравајуће установе, уместо да је тражи од штетника. Тако је и у случају обавезног осигурања од несрећног случаја, и то а fortiori, пошто ту премије плаћају сама угрожена лица. Зато је погрешна пракса неких судова по којој се путник који је настрадао на железници мора задовољити осигураном сумом

коју му даје Државни осигуравајући завод. Не мање је погрешна арбитражна пракса по којој у случају штете на пошиљци железницом не одговарају железнице, него само Државни осигуравајући завод. Разуме се, оштећеник ће се редовно обратити радије осигуравајућој установи него одговорном лицу, због тога је осигурање и установљено; али то је друго питање. Његово право да тражи накнаду од штетника није измењено осигурањем.

Осигурање од одговорности, нарочито обавезно осигурање, осигурава оштећенику накнаду скоро у сваком случају. То је његова добра страна и због тога оно има знатно место у еволуцији накнаде проузроковане штете. Али оно има и својих незгода. Оно води умртвљавању осећања одговорности и успављивању пажње. Ко зна да неће лично одговорати мање пази да избегне грешке. Зато обавезно осигурање од одговорности може да има за последицу повећање случајева штете, а тиме и повећање терета за све осигуранике.

Ови приговори нису без вредности. Али је искуство показало да су они претерани. Уосталом има средстава да се те незгодне последице обавезног осигурања од одговорности ублаже. Једно од тих средстава било би да се осигуравајућој установи да право регреса према осигуранику у случају штете проузроковане намерно, или чак грубом непажњом. Бојазан од те одговорности могла би натерати осигуранике да буду пажљивији.

VI

Корак даље од обавезног осигурања од одговорности, и завршну фазу одвајања накнаде од одговорности, претставља државно, или боље речено, друштвено осигурање. Према том осигурању држава накнађава насталу штету, а она се после наплаћује од штетника. Оштећенику је у сваком случају обезбеђена накнада. Не тражи се да он буде осигуран. Он нема права на накнаду само ако је штету проузроковао намерно. Његова евентуална права према штетнику прелазе на државу. У појединим случајевима ваљало би утврдити законом када би држава имала право регреса према штетнику, да ли само у случају његове зле намере и грубе непажње, или у случају сваке кривице. Укратко, накнада штете скида се са плана одговорности и ставља на план репарације, онако исто и по оним истим правилима како је то учињено са несрећама на послу.

Теориски, није тешко образложити државно осигурање накнаде. Велики број штета су непосредни или посредни резултат друштвеног напретка. Оне су унеколико цена за опште ко-

ристи од активности из којих су произашле. Право је да друштво, које се као целина користи напретком, накнади штете које тај напредак за собом повлачи. Може се рећи да те штете потичу од „опште кривице“. Као што је речено, несрећни догађај је постао анониман. Друштвеном узроку штете треба да одговара друштвена накнада.

Овај систем државног осигурања, као ни систем обавезног осигурања не би се могао увести одједном за све случајеве проузроковања штете од опасних ствари. Ваљало би почети са случајевима у којима би он најлакше функционисао. Такав је, на пр. случај штете коју проузрокују аутомобили. Такви су и остали случајеви штете од опасних, а општекорисних ствари.

VII

Питање је нарочито актуелно што се тиче штете од аутомобила. Жртве аутомобилског саобраћаја сваке године су све бројније. У Сједињеним Америчким Државама има сваке године око 1,200.000 лица повређених у аутомобилском саобраћају, а број лица која су до сада погинула од аутомобила прешао је тамо 1,000.000. Несреће у аутомобилском саобраћају нису, дакле, ретке и усамљене појаве, већ редовне и масовне појаве. Оне су неизбежне. На опасности од аутомобила, ма колико велике да су оне, ми се постепено навикавамо. Ту се ретко може утврдити кривица једне или друге стране, те је непотребно натезати са тим појмом, коме овде више није место. Ради се о ризику саобраћаја који је створила појава аутомобила а који је исте природе као и ризик на послу коме је изложен радник.

Последице аутомобилске несреће могу бити врло тешке и обавеза накнаде може бити толико велика да за аутомобилисту значи имовинску пропаст. Разумљиво је, онда зашто се осигурање од одговорности развило нарочито у овој области.

Али осигурање од одговорности, чак и кад је обавезно, не постиже увек главни циљ, а то је да се оштећенику обезбеди накнада. Ти случајеви ће, истина, бити ретки, али су могући, а то је довољно. Тако, оштећеник неће добити накнаду од осигуравајуће установе, ако је аутомобил у тренутку несреће био употребљен на други начин, а не онај предвиђен полисом осигурања; ако је аутомобилом управљало неко друго лице, а не неко од оних предвиђених у полиси осигурања; ако осигураник није платио премију осигурања; ако се аутомобилист и поред законске обавезе ипак није био осигурао, или ако је аутомобилист умакао пошто је штету проузроковао, те се за њега не зна. У систему државног осигурања оштећеник ће добити нак-

наду и у овим случајевима, и зато је овај систем практично бољи од система обавезног осигурања.

Систем државног осигурања накнаде још је у главном у проучавању. Али су већ учињени извесни кораци у правцу његовог спровођења у живот. У Француској је Друштво за законодавна проучавања још пре двадесетак година израдило један пројект закона о накнади штете проузроковане од аутомобила, и то на истим основама на којима почива накнада штете настале на послу. У канадској провинцији Саскачуан уведено је законом о осигурању од аутомобилских несрећа од 1947 државно осигурање лица од аутомобилских несрећа. Чл. 16 овог закона предвиђа да се свако лице коме је нанесена телесна повреда док је управљало моторним возилом, или се возило у њему, или у судару моторних возила, или га је моторно возило у покрету ударило, оборило или прегазило, има право на извесну одређену суму, као накнаду за претрпљену штету. Искључени су само случајеви самоубиства. Мени се чини да би се у нашем праву увођење државног осигурања накнаде могло почети са случајевима штете од аутомобила.

VIII

Ова еволуција од кривице до обавезног или чак и државног осигурања не значи опадање моралног правила, како је то често истицано. Одговорност заснована на кривици има несумњиво и моралну подлогу. Онај који се понашао како не треба и тиме другоме нанео штету треба да је накнади. Али обавеза друштва да накнади штету која потиче од опасности које ствара технички напредак није мање заснована на моралу; друштво ствара опасност ради опште користи, друштво треба да сноси и штетне последице које су цене тих користи. Те штете нису последица недокучиве фаталности, већ активности које су корисне за заједницу. У неку руку постоји „општа кривица“ за те штете. Зато заједница треба и да их накнади. Може се чак рећи да са овом одговорношћу заједнице ми дижемо питање одговорности, у једном погледу, на морално виши план од онога на коме се налази одговорност појединца за кривицу. Код одговорности за кривицу ми остављамо жртву да се обрачуна, ако може, са штетником. Друштво се не интересује исходом тог обрачуна. Овде је друкчије: друштво гарантује недужној жртви да ће јој штета бити накнађена.

IX

Можемо да закључимо.

У нашем праву има места како за начело одговорности за кривицу, тако и за начело каузалне одговорности. Та два начела се не искључују и не стоје једно према другоме као правило и изузетак. Свако од њих има свој домен примене.

Обавезно осигурање од одговорности претставља пут да се оштећеном лицу осигура накнада на терет свих оних који својом активношћу стварају опасност штете. Оно одговара духу нашег права и треба да буде уведено у свим случајевима у којима је то технички могуће.

Најзад, у случајевима у којима се извесна врста штете јавља као неизбежна последица техничког напретка, требало би приступити државном осигурању, на истој основи на којој је засновано данас социјално осигурање.

(Архив за правне и друштвене науке, 1952., бр. 3)

A SUMMARY

THE BASIS OF LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED

The question of liability for damage caused represents one of the central themes in the obligation law.

Its analysis shows that in our law there are cases in which liability should solely be based on guilt. On the other hand, everyday life shows that there are also cases in which liability should be based on the created risk. It follows that in our law there is room not only for personal but also material (objective) liability. However, each type of liability has its appropriate scope of application.

Taking into account the fact that the injured party is often not able to realise the claim for damages against the party causing the damage (due to the insolvency of that party), it is necessary that the elements of civil liability should be expanded to include, wherever it is technically possible, necessary insurance against liability.

At the same time, in those cases where a particular damage takes place as the consequence of everyday technical development, a „state insurance” should be organised in the appropriate way, taking as a model of organisation the system of „social security”.

RÉSUMÉ

LE FONDEMENT DE LA RESPONSABILITÉ POUR LE DOMMAGE PROVOQUÉ

La question du fondement de la responsabilité pour le dommage provoqué est une des questions centrales dans la matière du droit des obligations.

Son étude fait ressortir que dans notre droit il y a des cas dans lesquels la responsabilité doit être fondée exclusivement sur la faute. D'autre part, la vie quotidienne met en évidence que même il y a des cas dans lesquels la responsabilité doit être basée aussi sur le risque créée. D'où il s'ensuit que dans notre droit il y a de la place tant pour la responsabilité subjective que pour la responsabilité objective. Du reste chacune de ces responsabilités a son domaine correspondant de l'application.

Eu égard au fait que la partie endommagée se trouve souvent dans l'impossibilité de réaliser sa demande de dédommagement envers la personne qui a causé le dommage (à cause de son insolvabilité) il est indispensable d'introduire en matière de la responsabilité civile, partout où cela est techniquement possible, l'assurance obligatoire contre la responsabilité.

De même, dans les cas dans lesquels le dommage déterminé apparaît comme conséquence du développement technique quotidien, il faudrait organiser de la manière correspondante „l'assurance d'Etat", auquel cas comme modèle de l'assurance pourrait servir le système de „l'assurance sociale".